

Вікторія Шишлюк¹

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛЬСЬКОГО ДОСВІДУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

***Анотація.** Досліджено перспективи використання польського досвіду правового регулювання підприємницької діяльності для України. Проаналізовано основні положення законодавства Польщі у сфері підприємницької діяльності, а саме пакету з п'яти актів, відомого як «Конституція бізнесу», що був ухвалений Сеймом 6 березня 2018 р. Визначено, що «Конституція бізнесу» складатиметься з актів, які спрямовані на реформування та спрощення регулювання підприємницької діяльності. Розглянуто принципи підприємницької діяльності, закріплені в Законі Республіки Польща про підприємців від 6 березня 2018 р. та у ст. 44 Господарського кодексу України. Запропоновано внести зміни до ст. 44 Господарського кодексу України та доповнити наведені принципи з урахуванням практики Польщі. Зроблено висновок, що розглянуті принципи є значною мірою загальними, а їх зміст формуватиме фактично судова практика.*

***Ключові слова:** підприємництво, підприємець, принципи підприємницької діяльності, господарська діяльність, законодавство.*

PROSPECTS OF USING THE POLISH EXPERIENCE OF LEGAL REGULATION OF ENTREPRENEURSHIP ACTIVITY FOR UKRAINE

***Summary.** Prospects for the use of Polish experience in the legal regulation of business activities for Ukraine are studied. The main provisions of the Polish legislation in the field of business activity, namely the package of five acts, known as the "Constitution of Business", which was adopted by the Sejm on March 6, 2018, are analyzed. It is determined that the "Constitution of Business" consists of acts aimed at reforming and simplifying the regulation of business activities. The principles of business activity enshrined in the Law of the Republic of Poland on Entrepreneurs of March 6, 2018 and art. 44*

¹ **Шишлюк Вікторія**, кандидат юридичних наук, доцент кафедри економічної теорії та фінансово-економічної безпеки Одеського національного технологічного університету; shyshliuk.viktoria@gmail.com

of the Commercial Code of Ukraine are considered. It is proposed to amend art. 44 of the Commercial Code of Ukraine and supplement the above principles, taking into account the practice of Poland. It is concluded that the above principles are largely general, and the content of these principles will be formed by the actual case law.

Key words: *business, entrepreneur, principles of business, economic activity, legislation.*

Підприємці, а також особи, які виявили намір почати здійснення підприємницької діяльності, у Польщі з 2018 р. зіштовхнулися із суттєвими змінами у правому регулюванні підприємництва. Так, 6 березня 2018 р. Сейм ухвалив пакет із п'яти актів, що відомий як «Конституція бізнесу». Найважливішим актом у цьому пакеті документів став Закон про підприємців від 6 березня 2018 р.² Зазначений закон було ухвалено на зміну Закону про свободу господарської діяльності від 2 липня 2004 р.³, який регулював питання, пов'язані із заснуванням, здійсненням та припиненням господарської діяльності.

«Конституція бізнесу» складається з актів, які спрямовані на реформування та спрощення регулювання підприємницької діяльності. Найважливішим нормативно-правовим актом, включеним до «Конституції бізнесу», є Закон про підприємців. Крім цього акта, пакет законів також включає:

- Закон про омбудсмена з питань малого та середнього підприємництва⁴;
- Закон про центральний реєстр та відомості про господарську діяльність і пункт інформації для підприємців⁵;
- Закон про правила участі іноземних підприємців та інших іноземних осіб в економічній торгівлі на території Республіки Польща⁶;

² Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców. *Dziennik Ustaw*. 2018. Poz. 646.

³ Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej. *Dziennik Ustaw*. 2004. № 173. Poz. 1807.

⁴ Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. o Rzeczniku Małych i Średnich Przedsiębiorców. *Dziennik Ustaw*. 2018. Poz. 648.

⁵ Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. o Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej i Punkcie Informacji dla Przedsiębiorcy. *Dziennik Ustaw*. 2018. Poz. 647.

⁶ Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. o zasadach uczestnictwa przedsiębiorców zagranicznych i innych osób zagranicznych w obrocie gospodarczym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. *Dziennik Ustaw*. 2018. Poz. 649.

– Положення, що запроваджують Закон, – Закон про підприємців та інші акти, що стосуються господарської діяльності⁷ (закон спрямований на узгодження положень інших актів законодавства з нормами, що містяться в Законі про підприємців).

Пакет законів, які входять до «Конституції бізнесу», регулює, зокрема, такі питання:

- відносини підприємця з органами влади;
- вирішення офіційних справ;
- правила відкриття бізнесу;
- призупинення підприємницької діяльності;
- зобов'язання підприємця перед державою;
- правила створення нових нормативно-правових актів.

Отже, пакет законів «Конституція бізнесу» містить й інші положення, які мають на меті вдосконалення правового регулювання підприємницької діяльності в різних сферах, та скасовує ті нормативні акти, які є неактуальними чи застарілими. Загалом для впровадження «Конституції бізнесу» в законодавство Республіки Польща були внесені зміни в більше ніж 200 законів.

Як бачимо, у законодавстві Республіки Польща відсутній єдиний кодифікований акт у зазначеній сфері, на відміну від законодавства України, де таким є Господарський кодекс України⁸ (далі – ГК України), проте польський законодавець засновує свій підхід до регулювання підприємництва на комплексних засадах, зокрема й шляхом прийняття пакету законів «Конституція бізнесу».

Якщо розглядати законодавство України, яке регулює відносини у сфері підприємницької діяльності, то варто звернути увагу на декілька моментів.

Як уже зазначалося, у законодавстві України є кодифікований акт, який спрямований на регулювання відносин у сфері підприємницької (господарської) діяльності, – ГК України. Водночас не можна

⁷ Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo przedsiębiorców oraz inne ustawy dotyczące działalności gospodarczej. *Dziennik Ustaw*. 2018. Poz. 650.

⁸ Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18–22. Ст. 144.

стверджувати, що цим документом комплексно врегульовано всі основні питання, пов'язані зі здійсненням підприємницької діяльності.

Значна частина відносин у сфері підприємницької діяльності врегульована іншими нормативно-правовими актами (див. табл. 1), які містять значну кількість положень і норм, що свідчить про суперечливість українського законодавства у сфері регулювання підприємницької діяльності, і це явище набуло систематичного та стійкого характеру. Тому важливого теоретичного й практичного значення набуває необхідність урахування позитивного зарубіжного досвіду, здійснення комплексного аналізу колізій законодавства у сфері підприємництва з метою розроблення шляхів їх подолання.

Таблиця 1

**Перелік законодавчих актів, які регулюють правовідносини
у сфері підприємництва в Україні**

Назва документа	Рік ухвалення
Господарський кодекс України	2003
Цивільний кодекс України	2003
Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань»	2003
Податковий кодекс України	2010
Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні»	2012
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної підтримки сфери культури, креативних індустрій, туризму, малого та середнього бізнесу у зв'язку з дією обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби COVID-19»	2021
Закон України про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану	2022

Так, Цивільний кодекс України⁹ (далі за текстом – ЦК України) та ГК України є комплексним поєднанням нормативних актів, які

⁹ Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.

спрямовані на врегулювання правових відносин у сфері цивільного й господарського права.

Стаття 1 ГК України встановлює, що він визначає основні засади господарювання в Україні та регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації і здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання.

Своєю чергою ст. 1 ЦК України визначає, що предметом його регулювання є особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників. Також ця норма передбачає, що до майнових відносин, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони другій стороні, а також до податкових, бюджетних відносин цивільне законодавство не застосовується, якщо інше не встановлено законом.

Дваодночасно прийняті законодавчі акти мають певні неузгодженості й суперечності, які ускладнюють їх практичне застосування, зокрема, у сфері регулювання підприємницької діяльності.

Так, варто звернути увагу насамперед на неузгодженість поняття «підприємство». Підприємство є об'єктом у цивільних правовідносинах, а в ГК України воно є суб'єктом господарювання.

Стаття 62 ГК України визначає підприємство як самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади, або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому ГК України та іншими законами. Водночас ст. 191 ЦК України визначає, що підприємство є єдиним майновим комплексом, що використовується для здійснення підприємницької діяльності.

У положеннях ЦК України передбачено, що юридичні особи мають універсальну правоздатність, тобто юридична особа здатна мати такі самі цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа. Так, у ч. 1 ст. 91 ЦК України встановлено, що юридична особа здатна мати такі самі цивільні права й обов'язки (цивільну

правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. При цьому положення Господарського кодексу України передбачають спеціальну правоздатність, тобто наявність у юридичної особи таких прав та обов'язків, які відповідають меті й завданням її діяльності (ст. ст. 57, 207 ГК України).

Варто звернути увагу на конкретизацію питань, віднесених до виключної компетенції загальних зборів акціонерного товариства відповідно до положень ст. 159 ЦК України. Відповідно до ч. 2 ст. 159 ЦК України до виключної компетенції загальних зборів акціонерів належить, зокрема, обрання членів наглядової ради, а також утворення й відкликання виконавчого та інших органів товариства. Водночас поняття «утворювати» означає «засновувати, організовувати що-небудь», а «відкликання» – це вид дострокового припинення повноважень посадових і службових осіб.

Отже, хоча в Україні наявні кодифіковані нормативно-правові акти, які регулюють відносини у сфері підприємницької діяльності, проте їх суперечливість та закріплення норм, що регулюють окремі питання, пов'язані з провадженням підприємницької діяльності, в окремих законах створюють неузгодженість у правовому регулюванні та ускладнюють ведення підприємницької діяльності.

У Законі Республіки Польща про підприємців від 6 березня 2018 р.¹⁰ також по-новому сформульовано принципи підприємницької діяльності, що має вагоме значення для побудови системи правового регулювання підприємництва, оскільки нова система повинна ґрунтуватися на довірі до підприємця, який здійснює підприємницьку діяльність, тому положення щодо санкційного втручання органів державного управління в цю діяльність мають бути обмеженими.

До принципів підприємницької діяльності, на яких має будуватися вся система польського права, віднесені, зокрема, принцип свободи економічної діяльності, принцип рівності та недискримінації, принцип «дозволено те, що не заборонено законом», принцип презумпції добросовісності бізнесу, принцип добросовісної конкуренції та багато інших. Розглянемо більш детально кожен із них.

¹⁰ Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców. *Dziennik Ustaw*. 2018. Poz. 646.

Принцип економічної свободи набув ключового значення й поширення та виокремлений в окремий регламент. Він тісно пов'язаний із принципом рівного ставлення до підприємців. На законодавчому рівні в Польщі було зафіксовано, що всі випадки обмеження економічної свободи мають бути встановлені законом.

Своєю чергою принцип свободи економічної діяльності пов'язаний з іншим правовим принципом – «*дозволено те, що не заборонено законом*», який передбачає право підприємця вчиняти будь-які дії, крім заборонених законом. Отже, обмеження підприємницької діяльності, якщо такі передбачені, мають бути сформульовані у вигляді чітких заборон, які дадуть змогу підприємцю визначити, чи може він здійснювати певні дії. Це в жодному разі не є новизною, оскільки зазначена засада є одним із найважливіших принципів права, що постають із функціонуючої правової системи, а також основоположним принципом кожної демократичної правової держави. Тепер цей принцип чітко сформульований та, як і більшість інших правил, спрямований на державні органи. Тому влада не повинна ставити під сумнів діяльність підприємців наразі, якщо чітко не сформульована заборона на заняття певним видом діяльності.

Принцип добросовісної конкуренції та поваги до законних інтересів інших підприємців і споживачів, а також поваги та захисту прав і свобод людини адресований безпосередньо підприємцям. Він передбачає зобов'язання керуватися специфічними цінностями, які, незважаючи на те, що вони стосуються кожного з підприємців і постають з окремих положень, судової практики й загальних правових принципів, досі чітко не сформульовані. Із цієї причини тепер Закон про підприємців прямо посилається на зазначені принципи (ст. 9).

Принцип презумпції доброчесності бізнесу встановлений у п. 1 ст. 10 Закону про підприємців, відповідно до якого під час оцінки діяльності підприємця орган державної влади повинен керуватися принципом довіри до підприємця з огляду на те, що він діє відповідно до закону, чесно та з повагою. Орган влади також повинен, якщо є певні сумніви, прийняти рішення на користь підприємця. Орган влади повинен вважати, що підприємець працює належним чином, і будь-яке відхилення від цієї презумпції має бути переконливо обґрунтоване.

Тому влада має бути для підприємця партнером, а не потенційним опонентом, який лише чекає на помилку з боку підприємця.

Цей принцип також має застосовуватися у випадку, коли положення закону залишає простір для тлумачення та викликає сумніви. Це має відповідати ст. 22 Конституції Польщі¹¹, де чітко зазначено, що основоположним принципом є свобода ведення підприємницької діяльності, а винятки із цього принципу необхідно тлумачити вузько. Під час розгляду справи в адміністративних органах це правило варто розуміти так: сумнівні положення необхідно тлумачити так, щоб економічна свобода була якнайменше обмежена.

Принцип вирішення фактичних сумнівів на користь підприємця варто розуміти як орієнтир для вирішення фактичних сумнівів на користь сторони. Цей принцип матиме особливе значення під час розгляду справи щодо підприємця, оскільки в разі наявності сумнівів не можна ставитися до підприємця більш суворо, ніж це постає з безспірних обставин. Однак це правило не є безумовним. Воно не застосовується відповідно до п. 3 ст. 10 Закону про підприємців:

- якщо у провадженні беруть участь суб'єкти зі спірними інтересами або результат провадження безпосередньо впливає на інтереси третіх осіб;
- якщо окремі положення вимагають від підприємця доведення певних фактів;
- якщо цього вимагають важливі суспільні інтереси, у тому числі істотні інтереси держави, зокрема її безпека, оборона чи громадський порядок.

Із цим принципом безпосередньо пов'язаний також *принцип сприятливого/доброзичливого тлумачення нормативних актів*, який щодо підприємця особливо стосуватиметься масштабу санкцій, передбачених за порушення підприємцем закону, та виключення дискреційних повноважень органів державного управління в цьому відношенні.

Також запроваджено *принцип дотримання усталеної практики вирішення справ*. Очікування є правомірними, якщо вони стосуються

¹¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. *Dziennik Ustaw*. 1997. № 78. Poz. 483.

правомірних дій, і орган влади, діючи в межах закону, буде дотримуватися виробленої практики та дій органу влади у процесі вирішення справи. Насамперед влада не повинна без особливих причин відступати від усталеної та єдиної практики.

Принцип доступу підприємця до інформації полягає в тому, що підприємець також повинен мати широкий доступ до інформації про кроки, які необхідно здійснити для відкриття бізнесу, а органи державного управління будуть зобов'язані, відповідно до принципу надання інформації, розкривати її в максимально доступний спосіб. Ці правила стануть рекомендаціями, особливо для органів державного управління, які, відповідно до чинного Закону про свободу економічної діяльності, часто навіть несвідомо створюють перешкоди для відкриття й ведення бізнесу, що негативно впливає на розвиток підприємництва в Польщі.

В Україні легальне визначення поняття підприємництва вперше було здійснене в Законі України «Про підприємство» від 7 лютого 1991 р. № 698-ХІІ¹² (втратив чинність 1 січня 2004 р., окрім ст. 4). У ст. 1 вказаного закону підприємство тлумачилося як безпосередня, самостійна, систематична, на власний ризик діяльність із виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг із метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності в порядку, встановленому законодавством. Однак наведена дефініція поняття підприємства містила обмежене трактування видів діяльності суб'єктів господарювання.

Усунула такий істотний недолік шляхом розширення переліку видів діяльності суб'єктів господарювання норма ст. 42 ГК України, яка під поняттям «підприємство» закріпила самостійну, ініціативну, систематичну, на власний ризик господарську діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

¹² Про підприємство : Закон України від 7 лютого 1991 р. № 698-ХІІ / Верховна Рада Української РСР. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 14. Ст. 168.

Крім офіційного визначення підприємництва, у законодавстві України встановлено принципи, відповідно до яких така діяльність може здійснюватися. Вони також мають вагоме значення для розуміння сутності підприємницької діяльності. Так, відповідно до ст. 44 ГК України підприємництво здійснюється на основі таких засад:

– *вільного вибору підприємцем видів підприємницької діяльності*. Йдеться про те, що суб'єкт підприємницької діяльності самостійно вибирає види економічної діяльності, якими має намір займатися, з урахуванням особливостей та обмежень, що передбачені чинним законодавством;

– *самостійності* (самостійного формування підприємцем програми діяльності, вибору постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежене законом, установлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону);

– *вільного найму підприємцем працівників*. Хоча цей принцип обмежується, зокрема, ст. 4 Закону України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 р. № 5067-VI¹³, якою передбачена необхідність отримання дозволу на працевлаштування в державній службі зайнятості України відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження форм заяв для отримання роботодавцем дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства, продовження строку дії дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства, внесення змін до дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства» від 15 листопада 2017 р. № 858¹⁴;

– *комерційного розрахунку та власного ризику*;

– *вільного розпорядження прибутком*, що залишається в підприємстві після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом;

¹³ Про зайнятість населення : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5067-VI / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 24. Ст. 243.

¹⁴ Про затвердження форм заяв для отримання роботодавцем дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства, продовження строку дії дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства, внесення змін до дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р. № 858 / Кабінет Міністрів України. *Офіційний вісник України*. 2017. № 94. Ст. 27.

– *самостійного здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд.*

Якщо порівняти законодавство Польщі та України, яким визначаються принципи підприємницької діяльності, можна помітити лише один спільний принцип – вільний вибір підприємцем видів підприємницької діяльності, якому в польському законодавстві кореспондує принцип свободи економічної діяльності. Крім того, у законодавстві України окремі принципи за своєю суттю дублюють ознаки підприємницької діяльності, закріплені у ст. 42 ГК України.

Зокрема, у ст. 42 ГК України до ознак підприємництва віднесено «самостійну <...> господарську діяльність», що фактично дублює принцип самостійного формування підприємцем програми діяльності та принцип самостійного здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності. Тому виникає необхідність осучаснення принципів підприємницької діяльності, які передбачені у ст. 44 ГК України, з урахуванням досвіду Польщі.

З огляду на це вважаємо за доцільне внести зміни до ст. 44 ГК України шляхом її доповнення та усунення дублювання окремих принципів і викласти зазначену статтю в такій редакції:

«Стаття 44. Принципи підприємницької діяльності.

Підприємництво здійснюється на основі:

- *свободи вибору видів економічної діяльності;*
- *вільного найму підприємцем працівників;*
- *комерційного розрахунку та власного комерційного ризику;*
- *вільного розпорядження прибутком, що залишається в підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом;*
- *добросовісної конкуренції та поваги до законних інтересів інших підприємців і споживачів, а також поваги та захисту прав і свобод людини;*
- *презумпції добросовісності бізнесу;*
- *сприятливого / доброзичливого тлумачення нормативних актів;*
- *дотримання усталеної практики вирішення спорів;*
- *вільного доступу підприємця до інформації про умови початку, здійснення та припинення господарської діяльності».*

Варто зауважити, що наведені принципи є значною мірою загальними. Це означає, що органи влади у відносинах із підприємцями не завжди будуть базуватися на кожному з представлених принципів. Тому фактично зміст наведених засад формуватиме лише судова практика, яка, імовірно, намагатиметься використати норми у сприятливий для підприємців спосіб. Кожна з норм, яка тією чи іншою мірою регулює відносини з органами влади, може виявитися вагомим аргументом у спорі між підприємцем та суб'єктами владних повноважень.

Як приклад можна навести податкові спори. Відповідно до положень податкового законодавства загальні принципи податкового права часто є важливим інструментом захисту прав у спорах із податковими органами. На жаль, наявна практика органів влади дає змогу стверджувати, що в таких випадках органи влади неохоче безпосередньо користуються принципами податкового законодавства. Із цієї причини принципи податкового законодавства на практиці найчастіше застосовуються адміністративними судами та Верховним Судом на стадії розгляду позову платника податків.

Проте варто сподіватися, що принципи, які пропонується сформулювати та доповнити ними ст. 44 ГК України, на практиці будуть застосовуватися безпосередньо владою, а не лише судами на стадії розгляду спорів. Такі зміни дадуть можливість на практиці покращити правове середовище, у якому працюють підприємці.

Список літератури

- Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18–22. Ст. 144.
- Про зайнятість населення : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5067-VI / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 24. Ст. 243.
- Про затвердження форм заяв для отримання роботодавцем дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства, продовження строку дії дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства, внесення змін до дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства : Постанова Кабінету Міністрів

The formation and peculiarities of the implementation
of the European Union's Eastern policy

- України від 15 листопада 2017 р. № 858 / Кабінет Міністрів України. *Офіційний вісник України*. 2017. № 94. Ст. 27.
- Про підприємництво : Закон України від 7 лютого 1991 р. № 698-XII / Верховна Рада Української РСР. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 14. Ст. 168.
- Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. *Dziennik Ustaw*. 1997. № 78. Poz. 483.
- Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej. *Dziennik Ustaw*. 2004. № 173. Poz. 1807.
- Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo przedsiębiorców oraz inne ustawy dotyczące działalności gospodarczej. *Dziennik Ustaw*. 2018. Poz. 650.
- Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. o Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej i Punkcie Informacji dla Przedsiębiorcy. *Dziennik Ustaw*. 2018. Poz. 647.
- Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. o Rzeczniku Małych i Średnich Przedsiębiorców. *Dziennik Ustaw*. 2018. Poz. 648.
- Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. o zasadach uczestnictwa przedsiębiorców zagranicznych i innych osób zagranicznych w obrocie gospodarczym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. *Dziennik Ustaw*. 2018. Poz. 649.
- Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców. *Dziennik Ustaw*. 2018. Poz. 646.